

3. Орлов П. І. Інформаційні системи і технології в управлінні, освіті, бібліотечній справі: наук-практ. посіб. / П. І. Орлов, О. М. Луганський. — Донецьк: Альфа-прес, 2004. — С. 166—169.
4. Матвієнко О. До питання про формат UNIMARK: (критерії для вибору програм. засобів для ведення бібліогр. баз даних) / О. Матвієнко, М. Ливін. // Бібл. вісн. — 1995. — № 4. — С. 5—6.
5. Сукиасян Э. Р. А судьи кто? О людях принимающих решения о библиотечных каталогах, а также о самих каталогах // Библиотечная профессия. Кадры. Непрерывное образование: сб. ст. и докл. / Э. Р. Сукиасян, Рос. библиот. ассоц., секция библиот. кадров и непрерыв. образования. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. — С. 382—386.
6. Скоробагатов В. М. Каталоги карточний и электронный: общее и особенное. Диалог профессионалов / В. М. Скоробагатов, Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. 6-ки. — 2005. — № 12. — С. 15—24.
7. Пашков О. Історія комп'ютеризації публічних бібліотек України у дзеркалі публікацій у професійній періодиці / Олександр Пашков // Вісн. Кн. палати. — 2004. — № 5. — С. 44—48.
8. Онїстрат Н. Електронні та карткові інформаційно-пошукові системи бібліотеки: питання взаємодії / Н. Онїстрат // Бібл. форум України. — 2007. — № 2. — С. 14—16.
9. Татарчук Л. Трансформація традиційних каталогів в електронну форму для інформаційного забезпечення аграрної науки / Людмила Татарчук // Вісн. Кн. палати. — 2008. — № 12. — С. 26—28.
10. Онищенко О. Каталоги — інформаційне ядро бібліотек: (роль і значення в період комп'ютеризації) / О. Онищенко // Бібл. вісн. — 1997. — № 6. — С. 6—7.
11. Мелентьева Ю. П. Дискуссия по существенным вопросам библиотечного ведения / Ю. П. Мелентьева // Библиотечное ведение. — 2003. — № 5. — С. 36—38.
12. Теплицкая А. В. Библиографическая информация: современные каналы распространения и поиск: (мировой и отечеств. опыт) / А. В. Теплицкая // Библиотечное ведение. — 2007. — № 2. — С. 39—44.
13. Гнездилов В. И. Организация внутрбиблиотечного пространства в условиях новых технологий: проблемы и решения / В. И. Гнездилов // Библиотечное ведение. — 2001. — № 5. — С. 39—42.
14. Рябченко І. Картотека книгозабезпеченості в системі автоматизованого керування сучасною університетською бібліотекою / Ігор Рябченко, Марія Восводіна, Борис Бочаров // Вісн. Кн. палати. — 2005. — № 3. — С. 27—29.

УДК 001.4:025.45

Термінологічні аспекти Універсальної десятикової класифікації

Ігор Дуцяк,
доктор філософських наук,
доцент, завідувач кафедри
гуманітарних наук
Львівського державного
інституту новітніх технологій
та управління
імені В'ячеслава Чорновола

Проаналізовано українську термінологію в галузі логіки, яка міститься в УДК і в навчальних, наукових та довідкових виданнях. Обґрунтовано оптимальні варіанти термінів логіки. Зроблено висновок про доцільність застосування вимог до укладання стандартів з термінології до формування термінології УДК.

Однією з умов ефективності інформаційно-пошукової діяльності є досконалість термінології. Формування усталеної термінології, доступної для сприймання, однозначної для розуміння, мовно правильною, придатної для уведення в сучасні інформаційні системи, актуальне також для результативної комунікації під час фахової діяльності, для результативного мислення у процесі наукового пізнання. Зважаючи на необхідність удосконалення термінології, автором досліджено можливість удосконалення термінології Універсальної десятикової класифікації за допомогою застандартизованих вимог до термінологічних стандартів; як приклад, детальніше проаналізовано стан наукової термінології в галузі логіки.

Важливість подібного дослідження зумовлена, окрім іншого, тим, що різні класифікаційні системи і, в тому числі Універсальна десятикова класифікація, яку застосовують у бібліотечній справі, належать до документів, що унормовують, зокрема ієрархію понять, за якими систематизують документи (у тому числі електронні) бібліотечних фондів. Відповідно унормовують не тільки поняття, а й терміни, якими зафіксовано ці поняття і за якими шукають потрібну літературу читачі. У такий спосіб відбувається певною мі-

рою унормування термінології, її уніфікація. Споживачеві постійно потрібна термінологія УДК, оскільки її повинен використати автор, класифікуючи свою публікацію, і за цими термінами її буде шукати читач (послугуючись, зокрема електронними пошуковими системами). Водночас, очевидно, що формувати такі інформаційно-пошукові терміносистеми мають фахівці відповідних галузей діяльності у співпраці з філологами та фахівцями в галузі класифікаційних систем.

Аналізована проблема досліджена недостатньо. Відсутні спеціальні дослідження щодо термінології з логіки. Можна натрапити лише на фрагментарні міркування щодо неї (скажімо, як приклад для ілюстрації певних явищ у стані термінології). Приміром, у дослідженні про розвиток української наукової термінології Ольга Кочерга відзначила, що в 30-х роках ХХ ст. з української мови вилучено синоніми та термінологічні варіанти, яким відповідав один російський термін. Наслідком цього стало явище *псевдосинонімії*, тобто помилки у вживанні українських термінів, що стосуються різних понять, але в російській мові мають один відповідник: "Навіть мовознавці у формулюванні головного завдання на теперішньому етапі (створення й унормування стандартів на терміни і визначення замість означення вживають визначення (тобто детерміністичну характеристику...). Плутанина виникає через те, що російським відповідником обох цих слів є "определение". Аби проілюструвати семантичну різницю, звернімося, скажімо, до англійської мови: "означення" — "definition", "визначення" — "determination". Отже, вдале або невдале **означення** наукового поняття **визначає** життєздатність утвореного терміна" [1, С. 176]. Принагідно треба зауважити що, з одного боку, стандартом ISO 1087—1:2007 [2, с. 5] уніфіковано термін *визначення*, а з іншого боку, для прикладу, в математичній літературі в сенсі *definition* повсюдно вживають слово *означення*.

Оптимальним шляхом для формування термінології УДК є використання застандартизованих терміносистем. Водночас, стандартизують термінологію тих галузей знань, які пов'язані з особливою важливістю однозначного розуміння інформації (для прикладу, у разі, коли в певній галузі діяльності треба виконувати контроль). Логіка не належить до зазначених галузей, і, відповідно, її термінологія не застандартизована (окрім невеликої кількості термінів, застандартизованих загальними стандартами з термінології). Тому скористатися стандартами для формування терміноло-

гії УДК з логіки нема змоги. У такому разі треба брати терміни зі сфери їхнього актуального вживання, тобто зі словників, наукових та навчальних видань. Однак зазначені джерела з різних причин містять недосконалу термінологію — велика кількість синонімів, омоніми та багато інших вад. Зважаючи на вказане, треба застосувати до наявної множини термінів логіку ті вимоги, які сформульовано для творення термінологічних стандартів (вони викладені в ДСТУ 3966—2000 "Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять").

Доцільність застосування до термінології УДК тих вимог, які розроблені до терміносистем у галузі стандартизації термінології, можна обґрунтувати подібністю їхнього призначення. Призначення стандартизації — уніфікування термінів, які відповідають поняттєвому апарату певної конкретної галузі знань. Призначення УДК — індексування документів і інформаційних запитів за змістовними ознаками під час їх уведення в базу носіїв інформації та в процесі їх пошуку. В обох цих випадках система термінів має відповідати системі понять, сформованих для позначення елементів певної предметної області в практичній діяльності та в межах загальноприйнятих наукових концепцій. Незначна в контексті аналізованої проблеми відмінність цих систем термінології зводиться до того, що для УДК актуальним є таке індексування, яке фіксує зв'язки між термінами (цю вимогу не формують до терміносистем у стандартах), водночас терміносистеми стандартів містять означення, які є зайвими в бібліотечних класифікаційних системах.

Застосування до термінів логіки, що містяться в УДК, як і взагалі до логічної термінології, яку вживають у наукових і навчальних виданнях, застандартизованих вимог до термінології, демонструє доцільність широкого використання цього підходу.

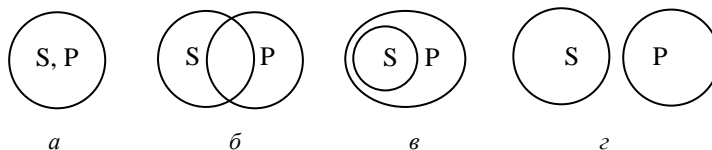

Рис. 2. Графічне зображення відношень між обсягами понять: а — рівнообсяговість; б — перехрещеність; в — підпорядкованість; з — несумісність

Зазначеного достатньо для висновку, що слово *підпорядкування* недоцільно вводити в статтю як синонім *субординації*, оскільки цьому терміну відповідає поняття з іншої групи термінів. До цього можна додати, що координація і субординація це не тільки відношення обсягів, — це можуть бути також інші види вертикальних і горизонтальних зв'язків. Наприклад, відношення координації і субординації ознак. Вечір є проявом часу, а не видом часу, тобто слово *вечір* підпорядковане слову *час*. Подібно десять є проявом кількості, а не видом кількості, біг є проявом руху, а не видом руху. Крім того, відношення субординації може стосуватися відношень частина — ціле. Всі частини якогось предмета субординовані цьому предмету як цілому, а між ними є відношення координації.

Слово *узгодження* недоцільно вживати як синонім чи уточнення поняття *координація*, оскільки в разі узгодження йдеться взагалі про наявність зв'язків (тобто про наявність будь-яких зв'язків (вертикальних чи горизонтальних)), тоді як координація — це лише горизонтальні зв'язки.

Проблеми, пов'язані з аналізованою групою термінів, не вичерпуються зазначеним вище. Зокрема, зустрічаються різні варіанти написання термінів на позначення відношень понять за обсягами. Наприклад, у навчальних та наукових виданнях з логіки відношення перехрещеності позначають також словами перетин, перетинання, перехрещення, перехресність, переріз, часткова сумісність. Для усунення сино-

Розглянемо насамперед застосування мовних вимог до логічної термінології.

Низку застандартизованих правил можна використати під час аналізу назв відношень між поняттями за обсягом. В УДК термін *coordination* (індекс 161.161) поставлено у відповідність *Координація (узгодження)*, а термін *subordination* (індекс 161.162) — *Залежність. Субординація (підпорядкування)*. У разі дослівного перекладу з латинської слів *coordinatio* й *subordinatio* отримаємо *співпідпорядкованість* і *підпорядкованість*. Однак у такому разі змішуємо дві групи термінів. Термінами *координація* й *субординація* позначають, відповідно, горизонтальні й вертикальні зв'язки в класифікаційній схемі (див.: рис. 1).

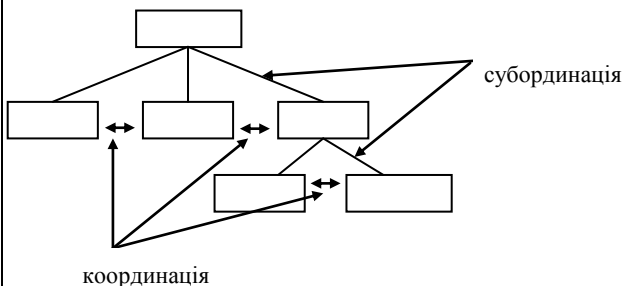

Рис. 1. Відношення субординації та координації на графічному зображенні класифікації

Водночас термін *підпорядкованість* входить до групи термінів, якими позначають конкретні відношення між поняттями за обсягом, а саме, *сумісність обсягів (рівнообсяговість, підпорядкованість, перехрещеність)* і *несумісність обсягів* (див.: рис. 2).

німії у процесі добору оптимального терміна треба скористатися вимогою стандарту ДСТУ 3966—2000 щодо системності термінів: "Термін повинен бути системним, тобто відображати відношення між названим поняттям і пов'язаними з ним поняттями... Системними бувають і прості терміни, якщо їх утворено системним застосуванням словотворчих або інших мовних засобів. Наприклад, назви хвороб внутрішніх органів можна утворювати з назв цих органів, додаючи суфікс *-ит, -іт, -їт* (стоматит, бронхіт, трахеїт), назви хвороб загального характеру з назв симптому, додаючи суфікс — *оз* (фурункульоз)" [3, с. 14]. Справді, під час добирання термінів доцільно керуватися тим, що способи словотвору однотипних понять мають бути однакові — для полегшення сприйняття, ідентифікації змісту цих понять. Якщо загальноприйнятим є термін *несумісність* (як і *сумісність*), то інші терміни з цієї групи треба творити з тим же суфіксом, а саме: *рівнообсяговість, підпорядкованість, перехрещеність*. Вживання суфікса *-ість* умотивоване також тим, що іменник з цим суфіксом позначає опредмечену ознаку. Адже відношення понять за обсягом є ознакою — кожне відношення є ознакою, однак не одного об'єкта (ознака одного об'єкта — це властивість), а групи об'єктів. Отже, коли в слові *перехрещений* вилучимо прикметникове закінчення *-ий* і додамо суфікс *-ість*, яким позначають опредмечену ознаку, отримаємо *перехрещеність*.

Вимогу системності в логічній термінології треба застосувати також у багатьох інших випадках. Приміром, коли загальноприйнятими є терміни *кон'юнкція*, *диз'юнкція*, *імплікація*, *реплікація*, то ще один термін з цієї групи треба позначати не *еквівалентність*, а *еквіваленція*, тим більше, що *еквівалентність* — це також термін логіки, однак з іншої групи термінів (це назва одного з логічних відношень). Подібно до цього, якщо вживаємо термін *стверджувальні судження* (*Affirmative judgements*), то, аналогічно треба вживати *заперечувальні судження* (*Negative judgements*), а не *заперечні*.

Одним з важливих термінів логіки є той, який у різних виданнях позначають різними словами (значна частина філософів вживає слово *висловлювання*, математики переважно вживають *висловлення*, в деяких виданнях можна зустріти слово *вислів*; англійський відповідник цього терміна — *proposition*). Якщо відповідним терміном у російській мові, тобто словом *высказывание* позначають і дію (промовляння слів, формулювання словами, тобто ословлення), і результат дії (певна послідовність знаків), то в українській мові називання дії та її результату є застандартизовані. Зокрема, "дію позначають, як правило, віддієслівними іменниками з суфіксом *-ння*, утвореними від дієслів недоконаного виду: *ізолювання*, *класифікування*, *повертання*, *згинання*, *устатковування*, подію — віддієслівними іменниками з суфіксом *-ня*, утвореними від дієслів доконаного виду: *заізолювання*, *розкласифікування*, *повернення*, *зігнення*, *устаткування*, а об'єкти — відповідними однокореновими іменниками з іншими суфіксами або без них: *ізоляція*, *класифікація*, *поворот*, *згин*, *устаткування*" [3, с. 14].

Перш ніж визначитися, яке слово треба вживати, потрібно з'ясувати, що позначають цим словом, що є змістом цього поняття. Предметом логіки є схеми абстрактного, тобто виконаного за допомогою знаків опрацювання інформації. Однак для логіки актуальним є не сам процес формулювання думки (наприклад, твердження), а аналіз структури, ознак цього твердження. Предметом логіки має бути вислів, який є наслідком процесу висловлювання.

Що таке вислів, як термін логіки: нехай є декілька речень одного змісту, але мовлених різними мовами, або речень-синонімів, мовлених однією мовою. Це є різні речення, а вислів — один і той самий. Тобто вислів, це лише змістовий аспект речення, зафіксований послідовністю знаків; предметом логічного аналізу є ця послідовність знаків. Тому як термін треба брати не назву дії, а назву об'єкта, предмета, який є наслідком дії, тобто послідовність символів. (Згаданий термін має стосуватися не процесу формулювання знакового вираження, а самого знакового вираження).

У підсумку маємо такий набір термінів: *висловлювання* (походить від дієслова недоконаного виду *висловлювати*) — назва дії; *висловлення* (походить від дієслова доконаного виду *висловити*) — назва події; і *вислів* (наслідок дії). Оскільки предметом логіки повинен бути наслідок дії, то коректним є термін *вислів*. Можливо для спрощення переходу доцільно дозволити (тимчасово) паралельне вживання кількох термінів.

Важливо відзначити, що в західноукраїнських виданнях з логіки як відповідник терміна *суждение* вживали терміни *суд* і *осуд* (які відповідають наведеній вимозі сучасного стандарту). Хоча ці слова вживають також в інших значеннях, але ці інші значення належать до інших терміносистем (правничої, етичної), тож вживання цих варіантів є цілком обґрунтованим. Як приклад можна навести відповідний польський термін *sąd*, який також вживають у двох значеннях (і як логічний термін, і як правничий).

У логічній термінології можна натрапити також на випадки омонімії. Наприклад, термін *предикат* є і в традиційній, і в математичній логіці, хоча в цих формальних

системах зазначеному слову відповідають різні поняття. У цьому разі треба також скористатися вимогами стандарту: "Стандартизують омонімічний термін, супроводжуючи кожне з його значень уточненням чи поясненням:

— **стабілізатор** (хімія) — у цьому випадку слово в дужках не вважають частиною терміна;

— **(хімічний) стабілізатор** — у цьому випадку слово в дужках є частина повної форми терміна, а термін без слова в дужках — коротка форма терміна" [3, с. 14].

Відповідно до цієї рекомендації, доцільно створити два терміни, наприклад, *предикат твердження* (термін традиційної логіки) і *предикат* (термін математичної логіки).

Однією з вимог до термінів є відповідність лексичного значення терміна позначеному ним поняттю. Цій вимозі не відповідає поняття *кількість судження* (*quantity judgement*). Кількість чогось — це число, яке фіксує кількість цього чогось. В аналізованому випадку йдеться не про кількість суджень, а про кількість об'єктів, про які стверджують у судженні. Тому доцільно використати термін *кількісність*, запропонований Я. Петришином [4] (у зазначеній праці запропоновано терміни *кількісність* та *якісність*).

У частині випадків неякісність терміна зумовлена мовно невмотивованим вживанням кальок. Наприклад, замість *закон виключення третього*, правильно вжити *закон вилучення третього* (*excluded middle*).

Треба зауважити, що в процесі укладання термінології не слід відкидати термін тільки через те, що він є також в іншій мові, і його можна тлумачити як кальку. Для прикладу, слово *умовивід* можна було б сприймати як кальку, однак у словнику української мови XIII—XIV ст. знаходимо таке слово як *ум*. *Бути при умі* означало *бути при свідомості*.

Термінологія логіки в УДК потребує істотних змін, зокрема сама структура розділу, переважна більшість термінів якого належить до традиційної логіки, тоді як поняттєвий апарат більш розвинutih сучасних формальних систем зафіксований непропорційно мало.

До УДК доцільно застосувати вимогу, сформульовану до термінологічних стандартів щодо цілісності терміносистеми. Тобто, якщо б усім термінам в УДК дати визначення, то не повинно бути ізолюваних термінів (ізолюваних терміностатей). Ізолюваний термін — це термін, який не входить у визначення жодного з термінів терміносистеми або у визначення якого не входить жоден інший термін терміносистеми. Ця та інші вимоги, сформульовані в термінології, мають стати ефективним інструментом удосконалення термінології УДК.

УДК має забезпечити (як і термінологічні стандарти) повноту терміносистеми, тобто такий її стан, що його визначає наявність усіх термінів, необхідних для означення будь-яких понять відповідної предметної галузі. Іншими словами потрібен такий стан терміносистеми, за якого наявні всі терміни, необхідні для означення будь-яких понять відповідної предметної галузі.

Важливою є також цілісність терміносистеми (тобто такий її стан, за якого кожен її термін пов'язаний з іншими так, що або його вжито у визначенні іншого поняття, або у визначенні відповідного йому поняття вжито інший термін цієї терміносистеми).

Змінювати терміни в класифікаційних системах треба постійно, оскільки знання в кожній з галузей розвиваються, що проявляється у створенні науковцями і практичними працівниками нових термінів. Це постійний процес — приведення наявної термінології у відповідність до поняттєвого апарату нових глибших наукових концепцій. Більше того, у зв'язку з концептуальними змінами в науці в процесі її розвитку, з переходом до глибших моделей предметної області, потрібно вводити структурні зміни в терміносистему, а не

тільки додавати, вилучати чи модифікувати терміни. Оскільки розвиток знань є постійним, то, відповідно, постійно мають відбуватися ці зміни в класифікаційній системі бібліотечної справи.

Важливою проблемою є питання щодо того, чи треба змінювати всі терміни водночас (тоді така терміносистема носіями фахової термінології може психологічно сприйматися чужою), чи зміна термінології має відбуватися поступово. Можливо, доцільно змінювати терміни в межах певного відсотка. Якщо вся наукова спільнота послуговується залишеним у спадок попередниками некоректними термінами, то те, чи буде сприйнятий термін науковим співтовариством чи ні, залежить від членів цього співтовариства, від їхнього прагнення до мовної коректності, зрозумілості термінів для споживачів цієї термінології. Тому в разі найрадикальніших термінологічних змін доцільно вводити нові терміни паралельно з попередніми. Важливим інструментом

у цьому процесі вдосконалення та уніфікації наукової термінології є інформаційно-пошукові, в тому числі бібліотечні класифікаційні системи.

Список використаної літератури

1. Кочерга О. Деякі міркування про шляхи і манівці розвитку української наукової термінології / О. Кочерга // Сучасність. — 1994. — № 399/400. — С. 173—182.
2. ДСТУ ISO 1087—1:2007 Термінологічна робота. Словник термінів. Частина 1. Теорія та використання (ISO 1087—1:2007, IDN): ДСТУ ISO 1087—1:2007.— [На зміну ДСТУ 3325—96. — Чинний від 1.07.2008]. — К. : Держспоживстандарт України, 2008. — V, 36 с.
3. ДСТУ 3966—2000 Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. — Чинний від 1.01.2001. — К. : Держстандарт України, 2000. — 32 с.
4. Петришин Я. Б. Логіка / Я. Б. Петришин. — Мюнхен : Укр. вид. т-во "Вернигора", 1947. — 44 с.

ПІДГОТОВКА КАДРІВ

УДК 378.011.33-057.87:36

Використання можливості бібліотеки вищої школи у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів

(на прикладі Національного університету біоресурсів і природокористування України)

Оксана Васюк,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
НУБіП України

У роботі висвітлено результати аналізу навчальних планів підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавр та магістр із спеціальності "Соціальна педагогіка" у НУБіП України, що дало змогу виявити характерні риси та специфіку підготовки відповідних фахівців для професійної діяльності в умовах сільського регіону, досліджується роль у цьому процесі бібліотеки вищої школи.

Не зважаючи на те, що в Україні професії соціального педагога почали навчати тільки з 1991 р., можна говорити про те, що нині багаторівнева система навчання соціальних педагогів є відносно сформованою. Вона включає допрофесійне, професійне та післядипломне навчання. У рамках професійної (вузівської) підготовки реалізуються освітні програми молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста та магістра. Водночас прослідковується тенденція до переходу вищими навчальними закладами до підготовки фахівців за двома освітньо-кваліфікаційними рівнями: бакалавр і магістр.

Згідно даних, у 2002—2003 навчальних роках підготовку фахівців із соціальної роботи різних рівнів здійснювали 48 навчальних закладів, 11 з яких — недержавної форми власності. Соціальних педагогів готували 23 навчальні

заклади; соціальних працівників — 22; і соціальних педагогів, і соціальних працівників — 3 [2].

З 1991 р. у Національному аграрному університеті (нині — Національний університет біоресурсів і природокористування України) також здійснюється підготовка соціальних педагогів за напрямом "Педагогічна освіта".

Проблеми змісту професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів/працівників у вищих педагогічних навчальних закладах розглядалися вітчизняними науковцями. Зокрема, аналізованою проблемою цікавились Н. Гайдук, С. Когут, Н. Собчак та ін. [1, 3, 4]. У нашій роботі ми хочемо висвітлити результати аналізу навчальних планів підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавр та магістр із спеціальності "Соціальна педагогіка" у НУБіП України. Це дасть змогу виявити характерні риси та специфіку підготовки відповідних фахівців для професійної діяльності в умовах сільського регіону.

Структура підготовки фахівців соціальних педагогів складається з двох рівнів. Перший рівень навчання закінчується отриманням диплома бакалавра, другий — магістра.

На бакалавраті загальнотеоретична освітня програма реалізується за чотири роки. Навчальні дисципліни, що вивчають студенти, розподіляються на нормативну і вибірково частини. Ті, у свою чергу, містять три цикли: гуманітарний і соціально-економічний, природничо-математичний, професійної та практичної підготовки. У вибірковій частині є ще дисципліни, які студент може вивчати за вибором.

Гуманітарний і соціально-економічний цикл спрямований на формування цілісного світогляду, інтересу до вирішення соціально-політичних і економічних проблем. Він становить близько 25 % всього обсягу теоретичної підготовки.

Призначення циклу природничо-математичної підготовки — дати майбутньому фахівцю знання у галузі інформаційних технологій, формування здорового способу життя, профілактики захворювань та надання першої медичної до-